

KUNINGLIKUD KAELKIRJAKUD JA HINGEVÕLGADE KOPUTAV TUHK

Eeva Park. Minu kuninglikud kaelkirjakud. (Kirjanikud omavahel.) Tallinn: Hea Lugu, 2018. 157 lk; Maimu Berg. Meie hingede võlad. (Kirjanikud omavahel.) Tallinn: Hea Lugu, 2018. 223 lk.

Kirjastus Hea Lugu on juba saanud kiita oma kirjanikesarja eest. Lühikese aja jooksul on ilmunud kümne autori raamatud, teemaks kolleegid kirjanikud ja kirjandus. Lugejana ja raamatutest kirjutajana tundub mulle, et kirjastus on olnud liiga rutakas: miks nii palju ja nii kiiresti? Need raamatud võinuksid ilmuda mõnekuuliste vahedega paari aasta jooksul. Tõenäoliselt saanuks nad sel juhul rohkem ka kriitikakajastust ja pikema aja jooksul avalikkuse tähelepanu.

Kangelasliku lugemis- ja arvustamistöö on ära teinud Vilja Kiisler, kes on Postimehes andnud ülevaate kõigist

„Kirjanikud omavahel” raamatutest.¹ Mul oli esialgu raske aru saada, miks rõhutab ajakirjanik just sarja kollasust. Guugeldades aga leidsin ühe Eeva Pargi raamatu tutvustuse, kus kirjutati sellestki, et Kroonikas on avaldatud selle sarja leheküljesuurune reklaam.² Nii et ilmselt on kirjastajal olnud mingi lootus inimlikule argihuvile. Iseasi, kas ja kui-võrd kirjanikud oma teostega on seda ootust õigustanud. Miks peaksid kirjanike omavahelised probleemid – enamasti ammused – Kroonika glamuuri- jaanuseid lugejaid huvitama?

Eeva Pargi teose irooniline ja samas hellitav pealkiri „Minu kuninglikud kaelkirjakud” viitab Mark Twainile, Maimu Bergi tõsitundelisema pealkirja „Meie hingede võlad” võti on teose viima-

¹ V. Kiisler, Kirjanduse kollane. – Postimees. AK 7. XII 2018.

² <http://maemaailm.blogspot.com/2018/09/minu-kuninglikud-kaelkirjakud-eeva-park.html> (4. III 2019).

ses lõigus: „Ei, kahe looja kooselu ei pea olema põrgu. See oleks liiga lihtne. Ja need, mille ületamiseks sul ei piisanud jõudu, ei olnud meie deemonid. Pigem on need meie hingede võlad, mida me ikka ja igavesti maksame nii siin- kui ka teispoosuses.” (lk 223) Kriitikud on rõhutanud nende kahe raamatu suuremat ilukirjanduslikkust võrreldes teiste selle sarja teostega. Janika Kronbergi väitel on Maimu Bergi raamatut kõige rohkem kiidetud.³ Kirjanduse aasta-preemia žürii auhindas siiski Eeva Pargi „Minu kuninglikke kaelkirjakuid”. Mina ei oleks osanud eelistada üht teisele, mõlemad autorid on oma minevikukogemusest – Maimu abielust Vaino Vahinguga, Eeva lapsepõlve- ja noorusaastatest – kirjutanud isikupäraselt, tundealise süvenemisega, erinevalt. Nende kahe raamatu ülejäänud meenutused – Maimul raamatu algus-, Eeval lõpus – lisavad huvitavaid nüansse nii omavahelistele suhetele kirjandusilmas kui ka selle rahvusvahelistumisele.

Omal kombel kirjutavad mõlemad kirjanikud oma „kuninglikest kaelkirjakutest” ja „hingede võlgadest”, mälestuste tuhk koputab kummagi südamele. Eeva on oma ema Minni Nurmet meenutades uurinud dokumente, käinud arhiivides, kasutanud ema kirju ja vanaisa päevikut. Maimule ei ole kunagised kirjapanekud vajalikud olnud, temal on oma mälestused kahe loovinimese armastusest ja abielust. Ka Eeva lapsepõlvemälestuste taustaks on kahe kirjaniku, Minni Nurme ja Aadu Hindi kunagine abielu. Muide, Vahing on tundnud huvi Hindi loomingu vastu, kirjutanud essee tema psühhoanalüütilisest noorpõlveromaanist „Kuldne värv”,⁴ milles ta teost kõrgelt hindab.

³ J. Kronberg, Eksib see, kes läheneb perekonnalugudele kui suhtedraamadele. – Maaleht 15. XI 2018.

⁴ V. Vahing, Mehest on raskem kirjutada kui merest. (Impressioon „Kuldsest värvast”). – Looming 1980, nr 1, lk 114–117.

Eeva Pargi raamat algab mälestustega Debora Vaarandist, ainsast inimesest, kellest Minni Nurme halvasti rääkis, aga kes oli Eeva aastavanuselt surnud poolvenna Jüri ema (lk 7). Ta käib Deboral külas, peab temaga pikki telefonikõnesid, nad räägivad kõigest – eluolust, kirjandusest, armastusest, filosoofiast jms –, neist saavad sõbrad. Debora on hoopis teistsugune kui Minni sõbrannad – „lääged inglid” (lk 7). Eeva kahetseb, et ta ei talletanud õigel ajal luuletaja omapäraselt võimet tajuda häälikuid värvilistena, kuigi Debora ütles talle „lausa tähthaaval, mis on mis tooni” (lk 28). Sellest on tõesti kahju.

Minni Nurmet meenutavad peatüki „Tuhk, mis koputab” kaks osa: „Minni Nurmet, pühapäevakarjusest” ja „Minni Nurme, kirjanik ja luuletaja”⁵. Suure pere noorimana on Eeval olnud võimalik emaga kahekesi olla rohkem kui teistel lastel. Minni kodutalus Piirajal käivad nad palju kahekesi, sealsetest kohtadest ja inimestest on raamatus kauneid mälestusi. Aga meeolukad on ka maalesõidud kogu perega: talvel rongiga ja rohkete kompsudega (lk 48–49), suvel puupüsti lapsi, sõpru ja pakke täis laaditud väikese Moskvitš 400-ga (lk 58).

Mäletan minagi malbet, leebet ja pisut nagu hajameelset Minni Nurmet, olen temaga vestelnud vist ühel korral, nii et mulje on küllalt põgus. Olen kunagi lugenud ka Minni Raudsepa noorpõlveromaani „Kentaurid” (1939). Tuttavad mäletavad teda „läbinisti heleda ja meeldejäädvalt kergena” (lk 36). Kindlameelsust pidi sel kergel ja heledal olendil olema siiski rohkem kui mõnel teisel naisolevusel. Tema esimene laps vahetati sünnitusmajas ja tuli aastavanusena pärast kohtuskäimist tagasi vahetada (lk 125). Lahu- tus oma viie lapse (esimene ühine poeg Martin suri aastavanusena ja maeti Araali mere äärde, lk 126) isast oli

⁵ Ilmunud pealkirjaga „Minni Nurme. Kodumetsade kutse” (Looming 2017, nr 11, lk 1649–1659).

valus ja dramaatiline. Oma neli last kasvatas ta üles üksikemana, tõlkides luulet ja võideldes majandusliku kitsikusega. Ta sõitis igivana ja alalõpmata parandamist vajava autoloksuga (neil aastatel ei olnud kuigi palju naisi autorooli taga, autosid oli üldse vähe), ei peljanud keravälku ega Elo Tuglast, kes ta väikesele tütrele nii mällusööbivalt mõjus. Ega ka aktiivselt sekeldavat Aadu Hinti, kuigi abielulahutus pidi naisele olema tõeliselt ränk.

Ma ei teadnud varem, et just Minni Nurme on olnud mitme mu lapsepõlve lemmikraamatu tõlkija. Laps ei pööra ju tähelepanu tõlkijale ja Minni Nurme oli mulle esialgu tundmatu nimi. Aga Byroni ja Shelley eestindusi (ilmusid 1957 ja 1960) lugesin üsna varakult, mõni toona loetud luulerida kõlab veel praegugi kõrvus. Hiljem lisandus Robert Frosti luulekogu „Lehtedel sammuja” (1965). 1950. aastatel tõlgiti väliskirjandust peamiselt vene keelest. Minni Nurme eestindused Harriet Beecher-Stowe „Onu Tomi onnikesest” ja Robert Stevensoni „Aarete saarest” (esmatrükid vastavalt 1951 ja 1949) on seevastu tehtud inglise keelest. Nii et malbe ja naiselik Minni Nurme on tõlkinud ka bravuurika mereröövlite laulu „Surnukirstul viisteist meest, hoirassaa ja pudel rummi”.

Kui Eeva kirjutab, et linnas oli Minni põhitöö tõlkimine (lk 71), siis oli see luule tõlkimine. Tema vahendatud proosaraamatuid teatmeteosed rohkem ei nimeta.

Eeva Pargi raamatus avaneb ka Neumannide/Nurmede perekonna igieestilik saatus: Saksa ajal seisis kogu pere püssitorude ees, Vene ajal hukkusid kaks Minni venda vangilaagrites (lk 80), öde Salme leidis uue kodu Torontos.

Minni kirjad õele on ilukirjanduslikud ja poeetilised, kahju, et ta pärast oma esimesi romaane (lisaks „Kentaurile” ka „Ratastool”, 1941) rohkem proosat ei kirjutanud. Lüüriliseks lühiproosaks oleks tal igatahes olnud häid eeldusi.

Eeva mälestused annavad vastuse ka küsimusele, miks Rudolf Sirge soovis Torontos viibides just Salme Ekbaumiga kohtuda: Minni Nurme Põllu tänava kodu sagedase külalisena (lk 86) tõi Sirge Kanada-reisile kaasa nii Minni kirja õele (lk 135–137) kui tõenäoliselt ka suulisi sõnumeid, mida neil aastatel kirja panna ei sõandatud. Salme Ekbaumi romaani „Ristitants” põhjal jääb aga mulje, et vendade saatusest, mis autoril kõige rohkem südamel oli, tookord veel ei teatud.⁶ Võimudelt oli noil aastatel üsna raske sedalaadi informatsiooni saada, paljude inimeste saatus (või õigemini elulõpp) on selgunud alles aastakümneid hiljem, pärast rohkeid järelepärimisi. Salme Ekbaum ise erines Eeva arvates tema lüürilisest, tundelisest ja huumorikaugest emast, temas oli „parasjagu pipart”, tal oli „ülikriitiline loomus” ja suurepärase huumorisoon (lk 111). Kindlasti oli nii, kuid Ekbaumi loomingut lugedes tundub, et ka see tundelisem ja luulelisem pool oli temas täiesti olemas.

Eeva Pargi raamat on kirjutatud ausalt ja suure taktitundega. Ta suhtub kahtlevalt nii mõnessegi Minni väitesse, ei sõanda esialgu minna külla Debora Vaarandile, sest see tundub ema reetmisena. Suhtumise oma isa Aadu Hindi aktiivsesse tegutsemisse abielulahutuse ajal kirjutab autor lahti, andes hinnangu Elo Tuglase päevikule (lk 93–99). Aadu Hinti kujutab Eeva üsna punktiirselt ja diskreetselt: isa haigevoodis nähes puhkeb ta nutma, aga matustel ei nuta, lapsemälestustes on isa mingil ajal veel nendega, laseb ennast ja peret Minnil sõidutada (lk 58), õpetab lapsi Loonalaiul ujuma (lk 11) jms. Debora räägib Eevale oma esimesest abielust Hindiga, mis tõi ta välja Saaremaa külast, Jaan Roos käib Min-

⁶ Vt ka M. Hollo, Traumast romaani. Salme Ekbaumi romaani „Ristitants” žanr, poeetika ja ajalooline kontekst. – Keel ja Kirjandus 2018, nr 12, lk 959–975.

nil ja Aadul külas ning peab neid kenadeks inimesteks jne.

Maimu Bergi raamatu esimeses osas räägitakse kõigepealt saksa ja soome kirjanikest, ka sümpaatsest venelasest ja heast kirjanikust Anatoli Pristavkinist, kellega autor kohtus Soomes. Teos algab suurepärase novellimöötu meenutusega „Mandariinpart”. Järgneb lapse- ja noorpõlvemälestusi eesti kirjanikest (Leida Kibuvits, Ralf Rond jt) ning autori kursusekaaslastest, kelle hulgas on mitu praegu tuntud kirjanikku. Võiks isegi öelda, et uue aastatuhande alguse parimad eesti naiskirjanikud on õppinud samal eesti filoloogide kursusel – lisaks Maimu Bergile ka Ene Mihkelson ja Asta Põldmäe. Samuti on Maimu kursusekaaslane kirjastaja ja tõlkija Andres Jaaksoo (tema eestvõttel hakkas ilmuma muinasjutusari „Saja rahva lood”). Ülikooliaastate meenutuses ei ole nimetatud kirjanikku ja Ameerika Hääle kunagist töötajat Maret Aronovichi, kes õppis umbes samal ajal eesti filoloogiat, aga võib-olla siis aasta ees- või tagapool. Tulevasi kirjanikke oli Tartu ülikooli ajaloo-keeleteaduskonnas 1960. aastatel pea igal kursusel.

Esimene osa võiks ehk olla hoopis pikem, küllap on Maimul veel rohkesti mälestusi nii eesti kirjanikest kui ka teiste maade kolleegidest, eriti saksa ja soome autoritest. Ta töötas ju aastaid Tallinna Soome instituudis, korraldades soome kirjanduse tutvustamist ja kohtumisi kirjanikega.

Aga muidugi on selle raamatu olulisem osa „Lootusetu armastus”, ommoodi romaan miniatuurides. Või ka hulk mõttelisi vestlusi kunagise abikaasaga, sest lood on enamasti sinavormis. Juba teose esimesse osasse on poetatud selle romaani kilde („Hem ja Vaintsa”, „Dialogi kolm surma”).

Maimu loodud pilt Vainost on teistsugune, kui Vahing ise oma eluloolistes lugudes on kirja pannud, mehe päevikümärkmed nende ühistest aastatest jäävad naisele „ehmatavalt võõraks”

(lk 26). Ka Vahingu kaasteeliste mälu-pildid temale pühendatud raamatus⁷ räägivad teistsugusest inimesest kui see, keda Maimu tundis (lk 26). Naist solvab, kui kõrvalised inimesed arvavad teadvat nende suhtest kõike – sest Vahing on sellest ju kirjutanud! (lk 128)

Kunagi 1960. aastatel jooksis ka Eesti kinodes Prantsuse film ühest abielust Marie-José Nati ja Jacques Charrier'ga peaosades (prantsuse keeles on pealkiri „La vie conjugale”, toonast eestikeelset tõlget paraku enam ei mäleta, kas „Ühe abielu lugu” või midagi niisugust), kus mees ja naine kumbki rääkisid oma abielu loo.⁸ Need olid kaks täiesti erinevat koos elatud elu: naine rääkis asjadest, mida mees ei mäletanud, mis polnud talle olulised olnud, ja vastupidi. Ja kui nad mäletasidki mõnd sama juhtumit nende ühisest elust, oli seegi täiesti teistmoodi nähtud.

Ka Vaino Vahingu ja Maimu Bergi lood on erinevad. Vahing kirjutas iseenda elu, aga koos sellega oma lähedaste elu kirjanduseks. Tegi seda talle eriomal, draamaatilisel, probleeme ja suhteid teravdaval, mõnikord kõverpeegilisel moel. Maimule tundub, et mõnes töös on ta teinud liiga mitte ainult naisele, vaid ka oma vanematele.

Naise mälestuskildudes on palju eneses kahtlemist, kurbust, lootusetust. Maimu Bergi noorusaastate Tartu on troostitu: poolpime, Vene lennukitest rüvetatud, salastatud ja salastamata tehastest ahistatud, räpaseks muudetud jõega, „Haisev, räpane, auklike tänavatega endassetõmbunud linn”, mida autor kõik seal elatud aastad vihkas (lk 218–219).

⁷ Vahing. Mälestusi Vaino Vahingust. Koost K. Trummal. [Tartu]: Hermes, 2011.

⁸ Eesti kinodes jooksis see režissöör André Cayatte'i 1964. aasta linoteos ühe kaheserialise filmina, Vikipeedias kirjeldatakse seda kui kaht filmi, diptühhonit ja nimetatakse dramaatiliseks komöödiaks: „Jean-Marc või ühe abielu lugu” ja „Françoise või ühe abielu lugu”.

Salong sellises linnas, vanas viletsas puumajas mõjub võõra ja kohatuna ja küllap selles nimetuses oli ka omal ajal üksjagu irooniat. Raamatu põhjal jääb mulje, et Maimu ei tundnud ennast ei selles salongis ega ka nende aastate Tartus just liiga hästi. Vahingu isatalus Aravul tehtud tiigikaevamise pildil on üks ilmetu rätikuga naine, keda peetakse Vahingu nõrgamõistuslikuks tädiks. Aga see on hoopis Maimu, tunnistab ta ise (lk 148).

Maimu esimene raamat „Kirjutajad. Seisab üksi mäe peal” ilmus 1987. Aga juba 1969. aastal oli tal Leen Kaiste varjunime all ilmunud kimp lühijutte ajakirjas Noorus.⁹ Omaaegsesse Kabli loomelaagrisse, millest ka raamatus on kirjutatud, ei olnud ta kutsutud Vahingu kaaslasena, vaid ajakirja autorina. Võimalik, et tema hilises tulekus kirjandusse on oma osa nii Tartu-aastate rusutisel kui ka seal saadud inspiratsioonil.

Omaaegsest Vahingute salongist on palju kirjutatud, mitte aga sellest, et setupoiss Vahingule meeldis käia kevadistel paadiretkedel ja kala püüdma. Loos „Lüüriline vahepala – kahekesi ajajõel” meenutab Maimu nii varakevadist Taevaskoda ja seal toimunud etendust, millest sündis omal ajal „kirjandushuvilisi vaidlema ärgitanud” „Etüüd” (lk 122–124), aga ka kahekesi tehtud paadimatku ja spinninguloo-

pimist Lõuna-Eesti jõgedel, millest Vahing ei ole kirjutanud. Päris koomiliselt mõjub Vahingu katsetus püüda kala Saaremaal Tagalahes piirivalvehelikopterite mürina saatel ja mundri-meeste valvsa pilgu all.

Raamatus on nimetatud üsna paljusid 1960.–1970-ndate ja ka hilisemate aastate eesti kultuuri mõjutanud inimesi, nagu Mati Unt, Linnart Mäll, Jaan Kaplinski, Tiia Toomet, Joel Sang, Ene Mihkelson, Lembe Hiedel jpt. Mitmes lootusetu noorusarmastuse loos kohtub Maimu ka minevikutegelastega. Nende kehvakeses Tartu üürikortoris käivad külas Hella, Henrik, Jaan, Juhan, Marie, Paul jpt. Aga Rahumäe vaestekalmistule maetud Jaan Oksal käivad nad Vainoga ise korduvalt külas, mõnikord koos tütreaga. Ja Vahing kirjutab näidendi mehest, kes ei mahtunud kivile. Mängib ka ise Vanemuise laval seda meest.

Aino Kallas on 1950. aastatel kirjutanud Vahingu omamoodi teisiku ja ametikaaslase, õnnetu Juhan Liivi tohtri kohta XX sajandi alguse Tartust: „Luiga oli tõesti tark, süvaloodija, aga *deemonit* temas ei olnud.”¹⁰ Deemonit ei ole ka Maimu kujutatud Vahingus, süvaloodija küll.

Kuid inimloomuse ja ühiskonna süvaloodija on ka Maimu Berg ise.

MALL JÕGI

⁹ Vt https://et.wikipedia.org/wiki/Maimu_Berg (19. III 2019).

¹⁰ A. Kallas, Vaeltava vieraskirja vuosilta 1946–1956. Helsinki: Otava, 1957, lk 326.